

ציונות יהדות מוקרטיה לדרך

"וַיֵּצֵא יוֹסֵף יוֹמְלָאוֹ אֶת כְּלֵיהֶם... וְלָתַת לָהֶם צִדָּה לְדַרְךָ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן..."
בראשית מב, 25

כ"ט בחשוון

יהדות אתיופיה

זהות ותרבות

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אשכול חברה ורוח
המטה לתרבות ישראל

תוכן עניינים:

4..... הכיסופים לארץ ישראל - לכיתה ה'

5..... משמעות מוטיב החסידה בתרבות יהודי אתיופיה ■

6..... חלום ומציאות..... ■

8..... חג הסיגד: מסורת וחידוש - לכיתה ו'

12..... המסע מאתיופיה: מסע של זהות - לכיתה ז' - ח.....

המלצות להרחבת הלימוד ולהעשרת הידע.....כריכה אחורית

מנהלת המטה: ציפי קוריצקי | ריכוז תוכן ועיבוד: יעל גרוס רוזן, רותי זוסמן

ייעוץ פדגוגי: ציפי קוריצקי, שרה שי, הרב שרון שלום

ייעוץ גרפי והפקה: לוראנס רוזנגרט | עיצוב, הפקה והוצאה לאור: לפ"מ

צילום השער: משה מילנר, לע"מ

שלום רב,

גיליון "צידה לדרך"- בנושא "יהדות אתיופיה- זהות ותרבות" הופק ע"י המטה לתרבות ישראל והוא עוסק בהיבטים חשובים של מורשת יהדות אתיופיה, תרבותה, ואורח חייה. הגיליון, אשר פותח לקראת חג הסיגד, נועד לקדם הכרה וקבלה של תרבות זו כחלק מן האתוס היהודי- ישראלי ולחזק את הפתיחות ויכולת ההקשבה לעיצוב אורחות חיים המבטאים את תרבות ישראל. התלמידים יכירו מושגי יסוד בתרבות יהודי אתיופיה, ילמדו על כמיהתם לארץ ישראל לאורך 2500 שנים, יעסקו בחג הסיגד והערכים השזורים בחג זה, ילמדו על "מבצע משה" ו"מבצע שלמה" ויבררו סוגיות הקשורות לקליטת עלייה בין "כור ההיתוך" לחברה "רבת תרבויות".

הנושאים בגיליון מותאמים לתוכנית הלימודים של המקצוע "תרבות ישראל ומורשתו" בכיתות ה'- ח':

כיתה ה': עם וארצו- הכיסופים לארץ ישראל, ירושלים כמושא געגועים, זיקת עם ישראל לארץ ישראל כגורם משותף לכל עדות ישראל.

כיתה ו': חגי ישראל: בין מסורת לחידוש- חג הסיגד: ערכיו, מנהגיו והשוואתו לחגי ישראל האחרים. החג יילמד תוך הדגשת ערכים של אחריות לשימור מסורת חגי ישראל, הברית כביטוי לשייכות לעם ישראל, תרבות ישראל, ארץ ישראל.

כיתות ז'- ח': זהות יהודית בעולם משתנה- המסע מאתיופיה: מסע של זהות. המאבק על הזהות היהודית באתיופיה והמסע לארץ ישראל. הלימוד ידגיש ערכים של מסירות, עיקשות והתמדה במסע לארץ ישראל.

גיליון הלמידה משלב אמצעי המחשה מגוונים: מדליות, בולים, שירים, ציורים וחוויות של עולים.

אני מקווה, שהגיליון יהווה צוהר לימוד פורה של התלמידים במורשת הייחודית של יהדות אתיופיה ובתרבותה העשירה.

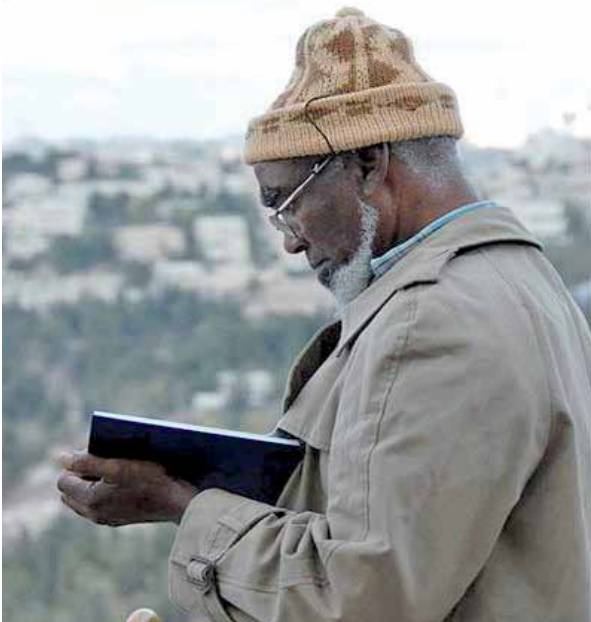
בברכה,

ציפי קוריציקי

מנהלת המטה לתרבות ישראל

הכיסופים לארץ ישראל

לכיתה ה'

צילום באדיבות ענת סיקלי

זיקתם של יהודי אתיופיה לציפון (ירושלים) התבטאה בתפילות ובסיפורים. ירושלים הייתה מוקד התפילה, ואין תפילה שלא הוזכרה בה עיר הקודש. בכל תפילה ביקשו מהאל שיחזיר אותם לארץ אבותיהם. כשהתפללו או כששחטו, שמו פניהם מזרחה לכיוון ירושלים. בחג הסיגד נאמרה תפילה לשלום ירושלים, וכן בקשה ותחנונים מהקב"ה להעלותם ארצה במהרה.

בשיחות בחוג המשפחה ובאירועים חברתיים, תמיד הזכירו את ירושלים. הסבים והאבות סיפרו סיפורים על ירושלים הקדושה, והדגישו בפני הצעירים כי אם ישמרו על התורה ויקיימו את כל מצוותיה, יזכו לעלות לארץ הקודש ולהקריב קורבנות בבית המקדש. ירושלים הוזכרה גם במשחקי חברה ובסיפורים על אנשים, שהאמינו שיום יבוא ויעלו לירושלים. אחת הדוגמאות היא משחק מחשבה וידע כללי שנקרא **אינקוקליש**. למשתתפי המשחק הוצגו שאלות, ומי שלא ידע את התשובה נתבקש להפקיד משכון. בסיום המשחק, בשלב פידיון המשכון, לא ביקשו הילדים כסף, זהב או ממתקים, אלא את ירושלים.

דוגמה נוספת: בן קהילה שבנה בית, לא הקפיד על יסודות חזקים, או על רעפים משובחים ועמידים. כשתהו אנשי הכפר לפשר הדבר, היה עונה להם: "בשנה הבאה אהיה בירושלים, אז אין צורך להשקיע בבית עם יסודות חזקים. את הבית החזק והטוב יש לבנות אך ורק בירושלים, כי היא יסוד החיים של עם ישראל".

דן פזי, עוז אלמוג

<http://www.peopleil.org/details.aspx?itemID=7684>

- הקהילה היהודית באתיופיה היא בין העתיקות ביותר בעולם היהודי - כיצד סייעו המנהגים השונים לשמר את זיקתם של ביתא ישראל (יהודי אתיופיה) לארץ ישראל?
- מדוע, להערכתכם, הרבה מן המנהגים מכוונים כלפי ילדים?

ק הילת יהדות אתיופיה היא קהילה יהודית עתיקה ששרדה גלות בת כ-2500 שנים, במנותק משאר הקהילות היהודיות בעולם. לפי צורת החיים של יהודי אתיופיה, קיימות השערות שונות בנוגע למוצאם:

א. **צאצאי שבט דן**. בימי הפילוג בין מלכות ישראל למלכות יהודה החליט שבט דן שלא להיגרר לריב בין האחים וירד למצרים ומשם הדרים עם הנילוס לארץ כוש, באזור אתיופיה וסודן של היום.

ב. **צאצאי שבטי ישראל שנלוו למסעה של מלכת שבא**. מספרים על בן שנולד למלך שלמה ולמלכת שבא ושמם מנליק. משגדל הבן והחכים, שב לירושלים לבקר את אביו ובסיום הביקור שב לאתיופיה ועמו ארון הברית ורבים מבני שבטי ישראל שהלכו וייסדו ממלכה יהודית.

ג. **צאצאי יהודים שגלו מהארץ עם חורבן בית המקדש הראשון**.

ד. **צאצאים של מהגרים יהודים ממצרים ותימן**. במאה הרביעית התנהלה מלחמה קשה ועקובת מדם בין אתיופיה לערב הסעודית ותימן. במהלך המלחמה הגיעו תושבים יהודים מתימן וערב הסעודית לחפש מסתור באתיופיה. הם נכנסו לצפון אתיופיה, לאזור אקסום וטיגריי, ולאט - לאט ירדו למרכז אתיופיה.

למרות הניתוק הממושך (מאות שנים) מארץ ישראל, שמרו יהודי אתיופיה על זיקתם אליה.

משמעות מוטיב החסידה בתרבות יהודי אתיופיה

החסידות סימלו אצל יהודי אתיופיה את הגעגועים לירושלים ולארץ ישראל, וזאת משום שהחסידות, במהלך נדודיהן, עוברות באתיופיה וממשיכות משם לישראל, ולמעשה - מקיימות את המסע מאתיופיה לארץ ישראל, המסע שעליו חלמו יהודי אתיופיה עד שזכו לעלות למדינת ישראל. כאשר נצפתה חסידה-נהגו לקרוא אליה "שימאלה שימאלה, אגראדצ'ין ארוסלם דהנא..." (חסידה חסידה שאלי בשלום ירושלים מדינתנו).

<http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19044>

שיר החסידה / חיים אידיסיס

עֲפָה חֲסִידָה לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל
כְּנַפִּים מְנִיפָה מְעַל הַנִּילוּס
אֶל אֶרֶץ רְחוֹקָה
מֵעֵבֶר לְהַרִים שָׁם בֵּית יִשְׂרָאֵל
יוֹשְׁבֵים וּמְצַפִּים
חֲסִידָה חֲסִידָה צְחוּרֵת צְנוּר
מָה רָאוּ עֵינֶיךָ
שִׁירֵי לֵי סְפּוּר
שׁוֹתֶקֶת חֲסִידָה אֵינָה פּוֹצָה מְקוֹר
נִשְׁעָנֶת עַל רִגְלָהּ וְעוֹד מְעַט תִּתְּזוֹר
תִּנְיָף כְּנָף גְּדוֹלָה
בְּדֶרֶךְ אֶל הַקֹּר בְּדֶרֶךְ תַּעֲצוֹר
בְּצִיּוֹן עִיר הָאוֹר
חֲסִידָה חֲסִידָה אֲדַמֶּת מְקוֹר
הָאֵם יְרוּשָׁלַיִם
אוֹתָנִי עוֹד תִּזְכֹּר
חֲסִידָה חֲסִידָה לְבַנְת כְּנָף
בְּשָׂרֵי בְּשִׁלּוֹם הָעִיר
בְּשִׁלּוֹם יְרוּשָׁלַיִם

אל הצפור/ ח.ג. ביאליק

שְׁלוֹם רַב שׁוֹבֵךְ, צִפְרָה נְחֻמָּדָת,
מְאַרְצוֹת הַחֵם אֶל-חַלוּנֵי -
אֶל קוֹלֶךָ כִּי עָרַב מֵה-נִפְשֵׁי כְּלֶתָהּ
בְּחֶרֶף בְּעֶזְבֶּךָ מְעוֹנֵי.
זְמֹרֵי, סִפְרֵי, צְפוּרֵי הַיְקָרָה,
מְאַרְץ מְרַחֲקִים נִפְלְאוֹת,
הַגֵּם שָׁם בְּאַרְץ הַחֲמָה, הַיְפָה,
תִּרְבִּינָה הָרְעוֹת, הַתְּלָאוֹת?

• כיצד מכונים יהודי אתיופיה בשיר החסידה? כיצד מכונה ירושלים?

• "האם ירושלים אותנו עוד תזכור?". ממה חששו היהודים? האם חששם היה מוצדק לדעתכם?

• השוו בין שני השירים מבחינת תפקיד הציפור, מצבו של המשורר והיחס לארץ ישראל. כיצד ניתן להבחין ששיר אחד נכתב מגלות אשכנז ושיר אחר מאתיופיה?

• "וְאַשָׁא אֶתְכֶם עַל-כְּנָפֵי נְשָׂרִים, וְאַבָּא אֶתְכֶם אֵלַי." (שמות יט 4) פסוק זה מוזכר בקשר לקיבוץ גלויות. מה מבטאת הציפור?

חלום ומציאות

1"1...כאשר 'זכרון שם' ירושלים עלה על שפתי במקרה, הבריח בו ברגע והרחיק מלבם של בני עמי האתיופיים כל ספק בדבריי. כברק בחושך הלילה האיר שם ירושלים את עיניהם וליבותם של אחינו ההם. ...עבודה רבה היתה לי לענות על כל שאלותיהם, והם לא התעייפו לשאול ולבכות לזכר בית מחמדנו מימי קדם. הרגעים ההם הינם יקרים לי ולא אשכחם כל עוד נפשי בקרבי. בשפתי בשר לא אוכל לתאר ולציין ההרגשות אשר סערו בי בעת ההיא, ולמראה הנפלא הזה, בראותי את פני אחי בני אמונתי, המאירים מעוצם רגשות רוחם לזכרון קורות בני עמנו!

אנכי סיפרתי להם כי קודם שיצאתי לדרך לאתיופיה הייתי בירושלים, והודעתי להם כי העיר ההיא שהיתה בימי קדם כלילת יופי, עתה פנה והלך כבודה ויופיה, והיא עומדת חרבה ושוממה; הודעתי להם כי על המקום שעמד שם בעבר בית מקדשנו והיכל תפארתנו, עומד עליו כעת בית תפלה לישמעאלים. כאשר שמעו את הדברים האלה התעצבו מאד אל לבם ויבכו מרה, עד כי לא היה להם כח עוד לבכות, וגם אנכי בכיתי עמהם. אחינו הרחוקים ההם האמינו כי עוד בית מקדשנו עומד ברוב פאר ותפארת, וכבוד בני עמנו היושבים שם גדול בעמים. בכלל לא ידעו ממצב הארץ הקדושה כעת; וכן לא ידעו כי הסולטאן (התורכי) ימשול עליה. והנה בעקבות שיחתי ודבורי עמהם האמינו לי רובם כי יהודי הנני, ובכל זאת נמצאו מהם שהיה קשה להם להאמין את זאת".

(מסיני לאתיופיה, הרב שרון שלום, עמוד 88)

צילום באיכות ענת סיקלי

לפניכם שלושה קטעים של סיפורים על געגועי יהודי אתיופיה לירושלים. קראו את הקטעים בעמ' 6 - 7, ודונו בשאלות הבאות:

- האם ולמה טוב לחלום? במה מועילים לנו החלומות?
- מהן הסכנות האורבות לנו כשחלומותינו מתגשמים? מה קורה לנו כשהגשמת החלום כרוכה באכזבות?
- נסו לתאר כיצד הרגישו יהודי אתיופיה, שחלומם להגיע לארץ ישראל התגשם, אך תוך כדי הגשמת החלום גילו שהמקום היקר והחשוב ביותר עליו חלמו, בית המקדש, כבר לא קיים.
- ירושלים היוותה סיסמת כניסה או תעודת זהות עבור הקהילה היהודית באתיופיה- כיצד שמרו את הזיכרון שלה? כיצד נראתה ירושלים בדמיונם?
- כיצד מבטא האבל על חורבן המקדש בשני הסיפורים, את זיקתם העזה של יהודי אתיופיה לארץ ישראל?
- כיצד משפיע זכר ירושלים על הקשר בין יהודים שונים וזרים זה לזה? היעזרו בשני הסיפורים.

3 ... סיפור, שמבטא פן נוסף של המשבר. סופר בימי העלייה הראשונים של הקהילה לארץ, מפי מדריך מהסוכנות היהודית. מייד לאחר "מבצע משה" לקחו את כל הקייסים, מנהיגיה הרוחניים של הקהילה, לטיול בעיר ירושלים, העיר עליה חלמו כל השנים חלומות (אם כי מבחינתם ירושלים הייתה כל ארץ ישראל). התחנה האחרונה לאותו יום הייתה רחבת הכותל. אחד הקייסים הרים את ידו ושאל "איפה ירושלים?" ענה לו יעקב מהסוכנות: "כל היום היינו בירושלים ועכשיו אנו בכותל". ואתו הקייס המשיך לשאול: "איפה בית המקדש?" יעקב הצביע לכיוון הר-הבית ואמר: "שם היה בית המקדש". לפתע כולם נפלו על רחבת הכותל, כבשו פניהם בקרקע, והתחילו בוכים כילדים." (מסיני לאתיופיה, הרב שרון שלום, עמוד 66)

צילום באדיבות נתי הרניק, לעיני

צילום באדיבות ענת סיקלי

2 ... אחד המבוגרים שידע עברית ברמה טובה יותר, שאל אותי: "את המורה של הילדים שלנו?" "כן", עניתי, "מה קורה פה, אדוני?" "הילדים חזרו אתמול הביתה, ואמרו לנו שהמורה שמלמדת אותם, סיפרה להם שאין בית-המקדש בירושלים. מי יכול להגיד להם דבר כזה?", הוא הביט עלי במבט כועס. "אני אמרתי להם. דיברנו על בית המקדש, הרגשתי שהם קצת מבולבלים, אז הבהרתי שבית המקדש נשרף לפני אלפי שנה, ושהיום אין לנו שום בית-מקדש. זה הכל. על מה כל המהומה?" "...אני לא מבינה. על מה כל הכעס? פשוט הזכרתי להם שבית המקדש הוחרב, שאינו קיים היום." האיש פנה לשאר חבריו, ותרגם עבורם בגמגום ובקול רועד את דבריו. פתאום ההמולה התחדשה, אך אפילו בטונים גבוהים יותר מאשר קודם. הנציג שלהם השתיק את רעיו, ושוב פנה אלי. "את בטוחה?" לא הבנתי על מה הוא מדבר. "מה בטוחה? אם בית

המקדש חרב? ברור שאני בטוחה!", לא הצלחתי להסתיר את החיוך מעל פני. איזו סיטואציה מוזרה, חשבתי לעצמי. האיש שוב פנה לחבריו, ובטון דרמטי תרגם את דבריו. נראה היה שבשלב הזה סוף סוף הובן המסר, אך כעת התחיל מחזה שונה; אישה אחת נפלה על האדמה, השניה פרצה בבכי קורע לב, גבר שעמד לידם הביט בי כלא מאמין. קבוצה של שלושה גברים התחילו לדבר ביניהם בשקט, מילים מהירות, מבולבלות ומתקשות להאמין; הילדים עמדו בצד, הביטו במתרחש במבוכה ניכרת; עוד אישה פרצה לפתע בבכי נרגש; בעלה ניגש וחייב אותה. עמדתי מולם, והייתי המומה. הרגשתי כאילו הבאתי אליהם בשורת איוב שהיתה קשה מנשוא. כאילו בישרתי להם על מותו של אדם אהוב. עמדתי מול קבוצת יהודים שממש התאבלו על חורבן בית המקדש שבירושלים!

סופר ע"י קרן גוטליב באתר: <http://www.aish.co.il/h/yy/48848787.html>

חג הסיגד: בין מסורת לחידוש

לכיתה ו'

אחד האירועים המשמעותיים ביותר לציון הזיקה הבלתי פוסקת של יהודי אתיופיה לירושלים, הוא חג-הסיגד

במשך דורות חלמו יהודי אתיופיה על השיבה לירושלים כדי להתאחד מחדש עם שאר היהודים. חג הסיגד היה ליום של צום, בקשת מחילה על חטא, מקור להתחזקות במצוות, יום של גיבוש בקרב קהילת ביתא-ישראל, ומעל לכל תחינה בפני ה' שישבי את עמו - ביתא-ישראל - לירושלים, ביטוי לכיסופים לציון.

טקס החג נועד לאזכר את חידושה של הברית בין ה' לעמו ישראל, כפי שעשו עזרא ונחמיה, בעקבות השיבה לציון מגלות בבל במאה השישית לפני הספירה והלאה. הטקס מזכיר את האירוע, שבו הביעו עזרא ונחמיה וההולכים בדרכם חרטה, והשתחוו בעת שאישרו מחדש את הברית עם ה' בהגיעם לציון. מכאן שמו של החג - סיגד: השתטחות, סגידה. בעבר נקרא החג גם "מחללה", ובעברית - תחינה.

יהודי אתיופיה מציינים את חג הסיגד בכט במרחשוון. יום זה נבדל ממועד קיבוץ העם על ידי עזרא ונחמיה. לפי נחמיה ח, קיבצו עזרא ונחמיה את העם במהלך חג הסוכות, בעשרים וארבעה לחודש השביעי. בקרב יהדות אתיופיה נקבע מועדו של החג חמישים יום לאחר יום הכיפורים. המרווח של חמישים יום בין יום הכיפורים לחג הסיגד תואם את מרווח חמישים

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה, אוֹתָם לֵאמֹר: מִקֶּץ שִׁבְעַ שָׁנִים, בְּמַעַד שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה--בְּחַג הַסֻּכּוֹת. יֵאָבֹא כָּל-יִשְׂרָאֵל, לִרְאוֹת אֶת-פְּנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, בְּמִקְוֵם, אֲשֶׁר יִבְחָר: תִּקְרָא אֶת-הַתּוֹרָה הַזֹּאת, נֶגֶד כָּל-יִשְׂרָאֵל--בְּאֲזַנֵּיהֶם. יִבְרָא יְהוָה אֶת-הָעָם, הָאֲנָשִׁים וְהַנְּשִׁים וְהַטָּף, וְגֵרָךְ, אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ--לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלִמְעַן יִלְמְדוּ, וַיֵּרְאוּ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם, וְשָׁמְרוּ לְעֲשׂוֹת, אֶת-כָּל-דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת. יֵג וּבְנֵיהֶם אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּ, יִשְׁמְעוּ וְלִמְדוּ--לִירְאָה, אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם: כָּל-הַיָּמִים, אֲשֶׁר אַתֶּם חַיִּים עַל-הָאָדָמָה....

(דברים ל"ג-יב)

• **המצווה שמתוארת בפסוקים נקראת "הקהל". נסו לאפיין את המצווה באמצעות הטקסט: מתי מקיימים אותה? איפה? מי משתתף? מה המטרה?**

• **במה דומה או שונה מצוות הקהל מן התיאור של ספר נחמיה?**

וַיִּפְתַּח עֶזְרָא הַסֹּפֵר לְעֵינֵי כָּל-הָעָם, כִּי-מַעַל כָּל-הָעָם הָיָה; וּכְפַתְחוּ, עֲמֻדוֹ כָּל-הָעָם. וַיִּבְרָךְ עֶזְרָא, אֶת-יְהוָה הָאֱלֹהִים הַגָּדוֹל; וַיַּעֲנוּ כָּל-הָעָם אָמֵן אָמֵן, בְּמַעַל יְדֵיהֶם, וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַיהוָה, אַפַּיִם אֶרְצָה.... וּבָיֹום עֶשְׂרִים וָאַרְבָּעָה לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, נֶאֱסַפוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּצֹום וּבְשִׁקִּים, וְאַדְמָה, עֲלֵיהֶם. ב וַיִּבְדְּלוּ זֶרַע יִשְׂרָאֵל, מִכָּל בְּנֵי נֶכֶר; וַיַּעֲמִדוּ, וַיִּתְּנוּ עַל-חַטָּאתֵיהֶם, וַעֲנוּת, אֲבֹתֵיהֶם. וַיִּקְוֹמוּ, עַל-עֲמֻדָם, וַיִּקְרְאוּ בְּסֹפֵר תּוֹרַת יְהוָה אֱלֹהֵיהֶם, רַבְעִית הַיּוֹם; וְרַבְעִית מִתְּוֹדִים וּמִשְׁתַּחֲוִים, לַיהוָה אֱלֹהֵיהֶם [נחמיה ח-ט]

• **עזרא ונחמיה עמדו בראש הקהילה היהודית שחזרה מגלות בבל ארצה. לפניכם תיאור של התכנסות:**

• **ציינו לפחות שלוש פעולות שביצע הציבור והמנהיגים.**

• **איזה מועד מזכירה לכם הקריאה מספר התורה? איזה מועד (אחר) מזכיר לכם הוידוי?**

צילום באדיבות ענת סיקלי

הימים שבין חג הפסח לחג השבועות. לפי התורה, חג השבועות (סני מארר), חג הקציר, נחוג חמישים ימים אחרי חג הפסח. באתיופיה, מועד זה הוא מועד הזריעה. על מנת לקיים את מצוות הביכורים קבעו יהודי אתיופיה חג שבועות שני (הידר מארר), שבעה שבועות לאחר יום הכיפורים ותקופת הקציר באתיופיה. מכאן, לחג הסיגד זיקה ליום הכיפורים, לסוכות, ולשבועות.

הסיגד מזכיר את מתן התורה בהר סיני, כיסוד הברית עם האל, והעם נקרא להיות נאמן לברית זו. בחג הסיגד מחדשים הגולים שהגיעו לארץ בימי נחמיה את הברית. בימי שיבת ציון (הקמת הבית השני) כינסו עזרא ונחמיה את העם, קראו בפניהם את התורה ועשו עמם את אמנת הנאמנות לתורה...

יהודי אתיופיה המחדשים את הברית חשו משמעות מיוחדת בקיום המנהג: למרות הסבל הכרוך בשמירה על נאמנות לעם היהודי, הם חשו צורך מדי שנה לחדש את הברית עם עמם ועם תורתם. החג שימש עבורם יום של קריאה לאל להחזירם לארצם, לציון. תפילות החג שחברו במשך הדורות מדגישות את הזיקה לציון.

מאת: <http://www.iaej.co.il/newsite/content.asp?pageid=407>

- במה דומה הסיגד ליום הכיפורים? במה דומה החג לסוכות ולשבועות?
- כיצד מודגש הצד הציבורי-קהילתי של החג במנהגים?
- בין מי למי מתחדשת הברית? קראו שוב את המקורות המקראיים ושערו מדוע יש צורך לחדש את הברית כל שנה?
- על פי המילון לסגוד משמעו לאהוב מאוד, להעריץ. הציעו משמעות לשם החג על פי השורש של המילה העברית "סגידה".

חג הסיגד באתיופיה

בהתקרב יום החג הורגשה בסביבת המקום, שבו התקיים יום הסיגד, אווירת חג והתרוממות הרוח. כולם היו עסוקים בענייני החג וכולם היו מדברים על החג. הסביבה החליפה צבעיה, הכהנים הכינו מספר גדול של שוורים לסעודה שאחרי הצום והמשפחות הכינו כיבוד ביד רחבה. (...)

צילום באידיבות ענת סיקלי

הקהילה החלה את יום הצום למרגלות ההר (במקומות שונים באתיופיה הקדישו היהודים הר קרוב לכפר שלהם), שהיו עולים עליו בדומה להר סיני. בשעות הבוקר של יום הסיגד, הציבור מתחיל לעלות על ההר סמוך לכפר. הכהנים לקחו איתם מתוך בית התפילות ספרי תורה הכתובים בשפת "געז" (אתיופית עתיקה). המטריה המוזהבת הייתה פרושה על ראשי הכהנים. כיון שעלו הכהנים עם ספרי תורה אל ההר, בשביל צר וארוך, עלו אחריהם כל ישראל, אנשים, נשים וילדים. (...) התפילה ההמונית נערכה תחת כיפת השמים ותחת צל העצים. (...) במעלה ההר, פיזר העם גרגרי תבואה על האבנים וכל משפחה קראה את שמות הנפטרים שלה.

בשעה מאוחרת אחר הצהריים, לאחר הברכה מפי הקס, היו יורדים מההר בשירה. (...) חזרו לבית הכנסת, הכניסו את ספר התורה להיכלו בשירה ובזמרה...רק אחר כך הפסיקו את הצום, כאשר הקסים מברכים קודם על לחם החג, ואכלו את המטעמים שהכינו מבעוד מועד. החגיגה נמשכה עד אור הבוקר. למחרת, ראש חודש, נשארו הקסים והמנהיגים במקום והתפללו את תפילות ראש חודש. נפגשו מנהיגי הכפרים שבאו לסיגד, ונציגי כל כפר שהיו לו בעיות, הציג אותן על מנת לדון בפתרונות, והחליפו דברים והתיעצו כיצד לעזור איש לרעהו.

מתוך: "חג הסיגד", כתבו לקטו וערכו: הקס סמאי (שמעון), דוד מהרט, מלכמו יעקוב, שושנה בן-דור

- במה מבטא החג אירוע אישי? במה הוא אירוע של הקהילה כולה?
- מה היה תפקיד הקייס על פי מה שקראתם? מי ממלא תפקיד זה בקהילה או באיזור בו אתם חיים?

- במה מצטייר הסיגד כיום חג ושמחה? במה הוא נראה יום של חשבון נפש וכובד ראש?
- מה דעתכם על יום חג שיש בו גם רצינות וגם שמחה? כיצד אדם יכול להכיל את שני הקצוות באותו זמן?

מסורת וחידוש

קבלת מסורת חדשה אינה עניין טריוויאלי עבור האוכלוסייה הוותיקה, שמצפה מהעולים להשיל מעליהם, כשול הנשל מהנחש, את המסורת הגלותית ולשחות בתרבות החדשה כאילו היו דג במים. אך לעולים החדשים הדבר איננו פשוט. שמירת תרבותם ומסורותיהם לאורך הגלות, ששימשה עוגן לשרידותם כחלק מהעם היושב בציון. מבחינתם, המסורת היא שריד מפסיפס של מסורת שלמה, הולכת ונכחדת, שהרכיבה את העם היהודי על פלחיו השונים. כך הוא "חג הסיגד", חג משמעותי ביותר עבור יהודי אתיופיה, עליו שמרו באדיקות רבה לאורך הדורות, ושימש עוגן מרכזי בהיותם קבוצה הומוגנית ובשרידותם כבני העם היהודי. מזה דורות היווה חג הסיגד יום צום ותפילה לבורא עולם להשבת עמו לארצו, ויום כיסופים לבניית בית המקדש בציון- היא ירושלים. מועד המהווה המשך ישיר לתפילותיהם וכיסופיהם של עזרא ונחמיה

- מה הן הסיבות לשימור מנהג הסיגד? חשבו הן על המסורת של יהודי אתיופיה, והן על התרומה לחברה הישראלית.
- האם קביעת הסיגד בלוח השנה היהודי היא מסורת או חידוש - מדוע?
- חשבו על הצעות לציון הסיגד אצלכם בבית ו/או בכיתה.

בתקופת שיבת ציון ובכך גם ההקשר הישיר לכתובים. מזה כשלושים שנה, מאז העלייה המשמעותית הראשונה של יוצאי אתיופיה, בראשית שנות השמונים, קבעו המנהיגים הרוחניים של יהודי אתיופיה, כי יש להמשיך את מסורת חג הסיגד גם בארץ. היו לכך מספר סיבות, אך המרכזית שבהן הינה שחלקים נכבדים מהעם היהודי, ולא דווקא מהקהילה, עודנו בגלות ובית המקדש אינו עומד על תילו, ועל כן יש חשיבות להמשיך ולקיים יום חג זה. הסולידאריות

הכריעה את הכף. מאז, מידי שנה בכ"ט בחשוון חוגגים יהודי אתיופיה את חג הסיגד גם במדינת ישראל. יחד עם זאת, אנו, היהודים מאתיופיה, רואים וראינו תמיד בחג זה, את חגם של כלל ישראל שאיננו נפרד ממסורת ישראל, לא במנהגיו ולא בתכניו. בשיחות רשמיות והבלתי רשמיות בהן לקחתי חלק, ניכר כי יהודי אתיופיה חפצים לשתף בחג זה את כלל ישראל.

אבי מספין

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3564621,00.html>

אושר בכנסת: חג הסיגד יצוין במערכת החינוך

על-פי החוק החדש, הטקס הממלכתי של חג הסיגד ימומן מתקציב משרד ראש הממשלה, וכן תאריך הסיגד יחשב יום בחירה, שהבחירה בידי העובד לצאת לחופשה או לעבוד. אם בחר העובד ביום חופשה, יובא היום במניין ימי החופשה שלו. בנוסף, על-פי החוק יצוין החג במערכת החינוך במערכי שיעור, בתערוכות ובטקסים. ח"כ אריאל בירך על קבלת החוק, ואמר כי "מדובר במילוי של חובה קדושה של העם כלפי העלייה המבורכת מאתיופיה, שהעשירה את החברה הישראלית בערכי צניעות, הסתפקות במועט וכיסופים לציון".

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3562414,00.html>

הכנסת אישרה - וחגם של יהודי אתיופיה יצוין בטקס ממלכתי בכ"ט בחשוון - במערכי שיעור במערכת החינוך, בתערוכות ובטקס ממלכתי. יוזם החוק, ח"כ אריאל: "זו חובה קדושה כלפי העלייה המבורכת מאתיופיה"

מליאת הכנסת אישרה אמש (יום ב') בקריאה שניה ושלישית, את חוק ההכרה הממלכתית של חג הסיגד, חגם של יהודי אתיופיה. על-פי החוק, החג יצוין בטקס ממלכתי מדי שנה, בכ"ט בחשוון. את ההצעה הגיש ח"כ אורי אריאל, יו"ר סיעת האיחוד הלאומי-מפד"ל, והצטרפו אליו חברי כנסת מש"ס, מרצ, העבודה והליכוד.

• בבית ספר מסויים הוחלט שאין צורך בציון הסיגד כיוון שלא לומדים בבית הספר תלמידים ממוצא אתיופי- מה דעתכם על כך?

המסע מאתיופיה: מסע של זהות

לכיתה ז-ח'

עיצוב: ייגאל גבאי באדיבות השירות הכולאי - דואר ישראל

- גם בשיר וגם בכול מתוארים מחד הקשיים ותלאות הדרך, ומאידך המשיכה והדחף להגיע לארץ ישראל:
- ערכו רשימה של הקשיים ותלאות הדרך בשיר, מה נותן להם את הכח לעמוד בכל הקשיים? (היעזרו בשיר ובכול)
- הדובר בשיר מדבר על הקושי "לשכנע אותם שאני יהודי". את מי קשה לו לשכנע שהוא יהודי? מדוע, לדעתכם?
- אילו ביטויים מדגישים את ההתקדמות לארץ ישראל? מה עתכם על העיקשות וההתמדה להגיע לארץ ישראל?

המסע לארץ ישראל / מילים: חיים אידיסיס, לחן: שלמה גרוניך

הירח משגיח מעל,
על גבי שק האכל הדל,
המדבר מתחמי, אין סופו לפנים
ואמי מבטיחה לאחי הקטנים:

ובלילה תקפו שודדים
בספין, גם בחרב חדה,
במדבר דם אמי, הירח עדי
ואני מבטיחה לאחי הקטנים:

עוד מעט, עוד קצת,
להרים רגלים,
מאמץ אחרון לפני ירושלים.

עוד מעט, עוד קצת,
יתגשם החלום,
עוד מעט נגיע לארץ ישראל.

אור ירח, החזק מעמד,
שק האכל שלנו אבד,
המדבר לא נגמר, יללות של תנים
ואמי מרגיעה את אחי הקטנים:

בירח דמותה של אמי
מבטיחה בי, אפוא, אל תעלמי;
לוי היתה לצדי, היא היתה יכולה
לשכנע אותם שאני יהודי.

עוד מעט, עוד קצת,
בקרוב נגאל,
לא נפסיק ללכת לארץ ישראל.

עוד מעט, עוד קצת,
בקרוב נגאל,
לא נפסיק ללכת לארץ ישראל.

עוד מעט, עוד קצת,
להרים עינים,
מאמץ אחרון לפני ירושלים.

צילומים באדיבות ענת סיקלי

העולים מאתיופיה רואים את המפגש עם ישראל דרך משקפי המסע שלהם מאתיופיה. המשמעות של המסע הופכת למרכיב מרכזי בזהותם... זהות יהודית, סבל וגבורה - התגבשו במסע לדימוי מרכזי אחד: הדימוי של יציאת מצרים. יהודי אתיופיה חשים כי המסלול שהם עוברים מהווה חזרה על המסלול שעשו אבותיהם בני ישראל. כמו ביציאת מצרים גם הם מונחים על ידי האל, הולכים לארצו וניזונים מעזרתו ומכוחו לדאוג להם. גם הם, כבני ישראל, נאבקים באויבים בדרך, ובקשיים הפיזיים... יהודי אתיופיה באו לישראל עם זהות יהודית מגובשת ומחוזקת, ועם התחלה של זהות ישראלית. הם חשו כמי שמשחזרים את הסיפור המיתי הקדמון של יציאת מצרים ורואים את בואם לישראל כ"חזרה", "שיבה",

תיקון של מצב הגלות. הם חשו כ"חלק השב אל השלם", כ"טיפה השבה אל הים" והאמינו כי בישראל ירגישו שלמים יותר. הם דמיינו את ישראל כארץ זבת חלב ודבש, ואת הישראלים כצדיקים, שחורי עור, לובשי לבן, שומרי שבת כולם. הם ראו את המוות הרב במסע, במיוחד בסודן, כחלק ממסלול היטהרות ובחירה של הראויים להגיע לארצו של האל, והרגישו שקנו, באמצעות סבלם כיחידים וכקהילה, כרטיס כניסה לישראל. גם התפתחה אצלם תפיסה עצמית של אנשים גיבורים ובעלי כוחות שעמדו באתגר המסע.

מתוך: המיתוס הפרטי של יהודי אתיופיה. מחבר: ד"ר גדי בן עזר (פסיכולג קליני וארגוני, העובד עם עולי אתיופיה). הספרייה הוירטואלית של מט"ח: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=11003>

- אילו מרכיבים במסע מאתיופיה, על פי דברי הכותב, מבטאים את זהותם היהודית של עולי אתיופיה? כיצד?
- כיצד, לדעתכם, תחושה עמוקה זו של שייכות לעם ישראל משפיעה על זהותם של יהודי אתיופיה? נמקו
- בחרו שתיים מן ההגדרות הבאות למושג "זהות יהודית" והסבירו באמצעותם את מרכיבי הזהות של יהודי אתיופיה, כפי שמשתקף מן הדברים.

צילום באדיבות ענת סיקלי

מאוד קשה להגדיר זהות. מאוד קשה להגדיר יהודית. בריבוע קשה להגדיר זהות יהודית. ניתן לומר בקיצור כך: זהות מורכבת מתודעה וממעשים. התודעה, שהיא הצד הפנימי, מתייחסת לדרך בה אתה תופס את עצמך. לפיכך זהות יהודית היא תודעה של אדם שהוא יהודי, וקבלת החלטות לאור העובדה הזו. המעשים הם כלי הביטוי החיצוניים של זהות זו. התנהגות לאור היהדות היא התנהגות לאור התורה, המצוות, הנבואה, המסורת, הדברים שהתחדשו בדורות, ודרך ארץ בסיסית שקדמה לתורה. לפיכך זהות יהודית היא צירוף של תודעה ומעשים הנובעים מהמגע המתמיד שבין האדם לבין היהדות.

תשובה לשאלה מאת הרב יובל שרלו:
<http://www.moresheet.co.il/web/shut/print.asp?id=35837&kod=&modul=15&codeClient=58>

צילום באדיבות ענת סיקלי

באו של מועקה, או של גאווה עם מועקה, ויהי בוש, ויהיה מרי, ויהי גאווה או געגועים. ועוד: להיות יהודי, משמעו כמעט תמיד לקיים יחס אל ההווה היהודי: ויהי היחס הזה חרדה או ביטחון, ויהיה גאווה על הישגיהם של היהודים או בוש על מעלליהם או רצון להטות אותם מדרכם או צורך נפשי להיצמד אל דרכם.

ואחרון: להיות יהודי פירושו לחוש כי במקום שבו רודפים יהודי על היותו יהודי - מתכוונים אליך.

עמוס עוז, מתוך: "באור התכלת העזה".

בשם יהודי אני קורא למי שרואה עצמו יהודי וכן למי שנאלץ להיות יהודי. יהודי הוא אדם המודה ביהדותו. מודה אני בפני הרבים, הרי זה - בדרך כלל - יהודי מתוך בחירה. מודה בפני נפשו בלבד, הרי זה יהודי מתוקף גורלו. אינו מודה בשום קשר אל העם היהודי, לא ברבים ולא בסתר ייסוריו, אין הוא יהודי אף אם ההלכה רואה אותו כיהודי מפני שנולד לאם יהודיה. יהודי, לפי גירסה לא-הלכתית זו, הוא כל אדם הבוחר בשותפות-גורל עם יהודים אחרים או נדון לשותפות-גורל כזו. ועוד: להיות יהודי, משמעו כמעט תמיד לקיים יחס נפשי אל עברם של היהודים. ויהי יחס של גאווה,

חכמי ישראל, ששמעו או חקרו על יהודי אתיופיה לאורך הדורות, הביעו את התפעלותם על הדבקות ביהדות, למרות הניתוק משאר קהילות ישראל:

"... אבל אלו הבאים מארץ כוש הם משבט דן בלי ספק, ומפני שלא היו ביניהם חכמים בעלי קבלה תפסו להם פשטי הכתובים, אבל אם היו מלמדים אותם לא היו פוקרים בדברי רבותינו ז"ל והיו כתינוק שנשבה לבין הגויים..."

רבי דוד בן זימרה, הרדב"ז, ראש רבני מצרים במחצית הראשונה של המאה ה-16

- הרדב"ז מסביר מדוע יהודי אתיופיה, אינם מקיימים את היהדות כיהודים אחרים. הסבירו את דבריו.
- ובכל זאת, הרדב"ז מכיר ביהדותם. מדוע?

"אכן מה שהתברר אצלי וידעתי מאין ספק כי באחת מגבולות הפְּרִישְׁטִי יואני (אתיופיה, המכונה כך על שמו של מלך-כוהן בשם יוחנן) שם בוודאי חונים בני ישראל... יש יותר ממאה שנה שנלחמו עם הפרישטי יואני מלחמות גדולות ועצומות ובאחרית, בעוונות, גברה יד הפרישטי יואני עליהם והיכה בהם מכה רבה ועצומה מאוד ונכנס בארצותם והשמיד והחרים וכמעט אבד זכר ישראל מן המקומות ההם והנשארים בהם גזר עליהם גזרות משונות להפר דתם..."

אגרת רבי עובדיה מברטנורא (1488-1490)

- רבי עובדיה מציין: "וכמעט אבד זכר ישראל מן המקומות ההם והנשארים בהם גזר עליהם גזרות משונות להפר דתם...", ובכל זאת, שמרו ביתא ישראל על יהדותם. כיצד ניתן להסביר זאת?

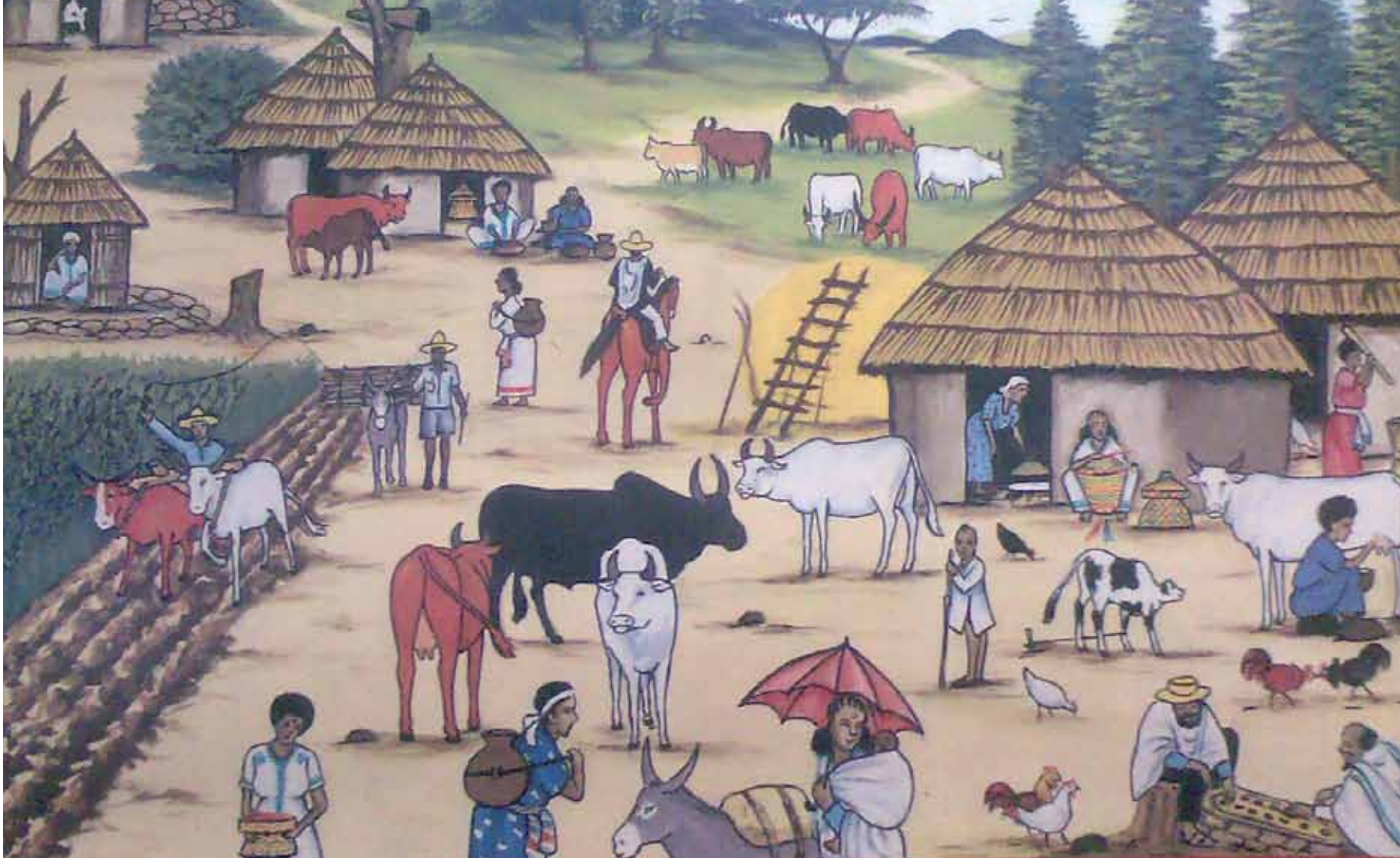
צילום באדיבות ענת סיקלי

"והעברים ההם להם לשון בפני עצמם, לא עברי, לא ישמעאלי, ויש להם התורה ופירוש עליה בעל-פה, ואין להם לא התלמוד ולא הפוסקים שלנו וחקרתי ממנו בכמה מצוות מקצתם נוטים לדעתנו ומקצתם נוטים לדעת הקראים ויש להם מגילת אסתר אבל לא חנוכה."

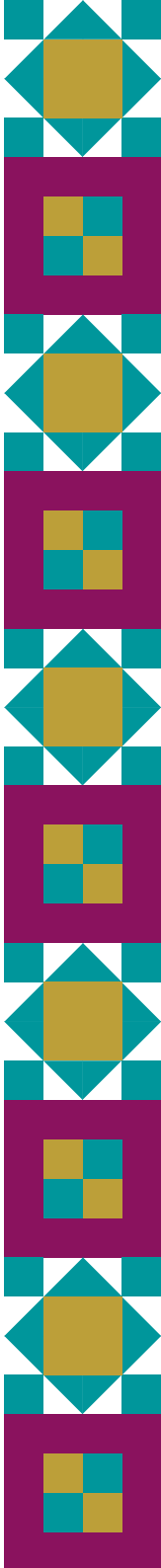
איגרת רבי אליהו מפיררא, איטליה (1435)

- במה דומים "העברים ההם" ליהודים, עפ"י רבי אליהו?
- ממה מתפעל רבי אליהו במפגש עם יהודי אתיופיה?

ציור של כפר יהודי טיפוסי באתיופיה (GFDL)

- מהם הסממנים היהודיים של הכפר בציור? (שימו לב גם לבעלי החיים המצויירים ולחסידות שברקע)
- מה ניתן ללמוד מן הציור על חיי היומיום ועל מקורות הפרנסה של יהודי אתיופיה?
- כיצד "מתכתב" הציור עם עדויות חכמי ישראל בעמוד 15?

בשנת 1942, 6 שנים לפני קום המדינה, כתב הרב עוזיאל, שלימים היה הרב הראשי הספרדי הראשון במדינת ישראל, את האיגרת הבאה ליהודי אתיופיה:

ב"ה ירושלים י"ד תמוז תש"ב, 29.6.42

אל אחינו הקרובים והרחוקים נדחי ישראל שבארצות חבש.

אחים יקרים!

מציון עיר קדשינו ותפארתינו ומהררי ירושלים המעטירה, הננו שולחים לכם ברכת אחים נאמנה על גאולתכם ופדות נפשכם... והננו קוראים אתכם לשבטיכם ומשפחותיכם בדברי אהבה ואחוזה לאמר:

אחים יקרים! שאו עיניכם וראו... מבין ערפלי החושך ותמרות עשן האש אוכלת ומהרסת שבהם מתאבק עולמנו ובהם מתנסה עמנו בכל ארצות פזוריו, מתנוצץ

לעינינו כמבשר גאולה ישובינו בארץ ישראל אשר גדל ושגשג בדרך פלאית... בפלא הגדול אנו רואים אתחלתא דגאולה של "ושבו בנים לגבולם" (ירמיהו)... ובגאולתכם אתם... הננו רואים נצני יעוד נביא גאולה לאמור: "והיה ביום ההוא יתקע שופר גדול ובאו האובדים מארץ אשור והנידחים מארץ מצרים" (ישעיהו)

ובאמונתנו זאת אנו שולחים אליכם את ידידנו וידידכם הד"ר פייטלוביץ, לחדש את בתי הספר והאולפן לבניכם ובנותיכם ללמדם תורה ומצווה ולהכינם על ידי כך לשיבתם ושיבתכם... והננו בציפיה לגאולה מהירה ושלמה ובניין ציון ואריאל.

הרב בן-ציון עוזיאל, מכמני עוזיאל ד/ת"ט

לאחר קום מדינת ישראל התקיימו דיונים ממושכים בין רשויות המדינה אם להעלות את עדת ביתא ישראל, והעדה נאלצה להמתין להכרעה מדינית. הרבנות הראשית לישראל, שתמכה בעליית יהודי אתיופיה, הורתה עוד בשנות החמישים לחייב את בני העדה בגיור לחומרה. דרישה זו כתנאי כשירות לנישואים כדת משה וישראל של בן העדה אושרה על-ידי בית-המשפט העליון (1966). בתחילת שנות השבעים גבר הלחץ מטעם בני העדה ואוהדיה לעלייתם, ואישי ציבור פנו מטעם העדה אל הראשון לציון, הרב הראשי לישראל, הרב עובדיה יוסף. הרב יוסף פסק (תשל"ג, 1953), בהסתמך על הרדב"ז, המהריק"ש ופוסקים אחרונים, וזו לשון פסיקתו: **"הפלאשים הם יהודים שחייבים להצילם מטמיעה ומהתבוללות ולהחיש עלייתם ארצה... ולחנכם ברוח תורתנו ולשתפם בבניין ארצנו הקדושה ושוב בנים לגבולם"**. הרב עובדיה יוסף הוסיף והפציר במוסדות העלייה לסייע במשימה קדושה זו, **"שהיא מצוות הצלת נפשות אחינו, לבלתי ידח ממנו נידח, וכל המקיים נפש אחת מישראל, כאילו קיים עולם מלא"**.

מתוך: "ארץ אחרת", ציון שהכזיבה: יהודי אתיופיה בישראל, מאת: מיכאל קוריןאלדי | 30/11/2005

- מדוע, לדעתכם, תמכה הרבנות הראשית בעליית יהודי אתיופיה?
- הסבירו את פסיקתו של הרב עובדיה יוסף. מה ניתן ללמוד מפסיקה זו על מחויבות העם היהודי ליהודי אתיופיה?

- באילו כינויים מכנה הרב הראשי בארץ ישראל את יהודי אתיופיה? מדוע?
- כיצד מנסה הרב עוזיאל לעודד את רוחם של עדת ביתא ישראל?
- שערו מהי הסיבה שהסיוע הראשון שרצה הישוב היהודי בארץ ישראל לשלוח ליהודי אתיופיה היה בתי ספר?

הוקרה לעליית יהודי אתיופיה - החברה הישראלית למדליות ומטבעות

עיצוב: יוסף אליאס נעלמו אישטה באדיבות החברה הישראלית למדליות ומטבעות

בנובמבר 1984 במבצע הטסה שכונה "מבצע משה" ואחריו "מבצע שלמה" הובאו לישראל, רוב יהודי אתיופיה.

בתחרות אמנותית לעיצוב המדליה זכו שני אמנים ילידי אתיופיה: יוסף אליאס, עלה לישראל ב- 1984 בגיל 12, ובוגר בצלאל בתקשורת חזותית; אלמו אישטה, יליד 1960, למד אמנות בבית ברל ועובד במוזיאון ארץ-ישראל ברמת אביב.

פני המדליה: על פני המדליה טור ארוך של העולים לירושלים ופניהם מביעים סבל ודבקות במטרה. בראש צועד אב שהתאלמן בדרך ומחזיק את תינוקו, מאחוריו איש תומך בחברו.

גב המדליה: בצד הגב סמלי התרבות והמסורת של בני הקהילה: הקסים עם מטרתיהם הססגוניות בראש ההר בחג הסיגד, בתים אופייניים, בית הנידה, בית הכנסת וכלי עבודה, כמו קדרות ונולי אריגה. בהיקף המילים מתוך התפילה "מרחוק ישתחו לירושלים הקדושה" בעברית ובגעז.

- מהי הצהרת הזהות הבולטת במדליה? מהם מרכיביה של זהות זו?
- הסמלים בגב המדליה מציגים מאפיינים יחודיים של יהודי אתיופיה - אילו פרטים נועדו להבחין את ביתא ישראל מן האוכלוסיה האתיופית, הלא - יהודית?

המלצות להרחבת הלימוד ולהעשרת הידע

מרכז ההיגוי של עולי אתיופיה במערכת החינוך: <http://www.mercaz-higui.org.il/pages/sigd.aspx>

מרכז מורשת ליהדות אתיופיה: <http://www.bahalachin.org.il>

יהדות אתיופיה: הספרייה הווירטואלית של מט"ח: <http://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=19043>

תולדות יהודי אתיופיה: פידל, אגודה ישראלית למען יהודי אתיופיה: <http://www.iaej.co.il/newsite/content.asp?pageid=200&lang=he>

מוזיאון ארץ ישראל - תערוכה על אתיופיה: <http://www.erezmuseum.org.il/361>